

Галина Бурлака

КЛАСИК УКРАЇНСЬКОЇ ТЕКСТОЛОГІЇ

Микола Сиваченко

Член - кореспондент НАН України Микола Єфремович Сиваченко (1920 – 1988) залишив помітний слід у вітчизняній гуманітаристиці. Його наукові зацікавлення охоплювали широке коло історико-літературних та фольклористичних тем: від усної народної творчості різних народів та історії української літератури до проблем текстології, теорії літератури й компаративістики.

Навчання в Одеському університеті перервала війна, яку вчорашній студент пройшов від початку до кінця, а завершив ад'ютантом коменданта радянських військ у Бухаресті. 1947 року, здобувши диплом філолога в Київському університеті, молодий фахівець почав працювати в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, із яким фактично пов'язане все його творче життя. Тут він пройшов усі щаблі ієрархії науково-дослідного закладу: від молодшого до старшого наукового

співробітника, ученого секретаря й завідувача відділу. У 1953 р. захистив кандидатську, а через десять років – докторську дисертації.

Майже десять років (1964 – 1973) М. Сиваченко очолював Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського й на цій відповідальній посаді був обраний членом-кореспондентом НАН України (1967). До Інституту літератури учений повернувся 1973 року.

Творчий доробок М. Сиваченка налічує понад сотню праць. Серед найвагоміших насамперед варто назвати його монографії та збірники: “Історія створення роману “Хіба ревуть воли, як ясла повні” (1957), “Анатолій Свидницький і зародження соціального роману в українській літературі” (1962), “Літературознавчі та фольклористичні розвідки” (1974), “Студії над гуморесками Степана Руданського” (1979), “Над текстами українських письменників” (1985), “Текстологія поетичних творів П. А. Грабовського” (1988), “Сторінки історії української літератури і фольклористики” (1990).

Цей солідний перелік дає лише приблизне уявлення про широту наукових пошуків ученого. Творча спадщина Г. Сковороди, І. Котляревського, М. Шашкевича, Л. Глібова, Марка Вовчка, О. Кониського, І. Франка, В. Гнатюка та інших відомих і менш відомих письменників також привертала дослідницьку увагу М. Сиваченка. Проте головне – не довжина цього списку. Основна вага праць Миколи Єфремовича полягає в його творчому методі – унікальному поєднанні архівних і бібліографічних розшуків, глибокому знанні історико-літературного фактажу, залученні компаративістичних прийомів. До того ж їм властивий доступний, стилістично довершений виклад.

Уже перша з названих вище книжок М. Сиваченка засвідчила появу потужного, нестандартного, справді дослідницького таланту. Як згадували його молодші колеги, після виходу у світ монографії про роман “Хіба ревуть воли...” інститутські аспіранти, незалежно від спеціалізації, уважали за свій обов’язок ознайомитися з нею й повчитися, як треба працювати з рукописними джерелами й ретельно досліджувати творчу історію літературних шедеврів минулого. Саме такий підхід забезпечував достовірність викладених фактів, давав надійну базу для подальших інтерпретаційних та теоретичних побудов – власне, був справді науковим.

Досвід і поради вчителів Миколи Єфремовича, про яких він завжди згадував з пієтетом і вдячністю, корифеїв українського літературознавства С. І. Маслова, М. К. Гудзія, О. А. Назаревського, П. М. Попова, А. П. Шамрая, О. К. Дорошкевича, О. І. Білецького в поєднанні з власним прагненням максимально вивчити обрану проблему накреслили алгоритм наукової праці М. Сиваченка: насамперед провести, за словами самого дослідника, “попереднє обстеження літературної пам’ятки” – виявити рукописні і друковані джерела твору, вивчити історію й обставини його створення; по-друге – визначити його місце в історичному контексті; лише після цього слід аналізувати сюжет, композицію, стиль, жанр тексту тощо. На прикінцевому етапі варто з’ясувати подальше функціонування мистецького явища, його сприйняття сучасниками і вплив на літературний процес загалом.

Дотримання цієї схеми в наукових дослідженнях вигідно вирізняють праці М. Сиваченка з потоку інтерпретаторських історико-ідеологічних писань, архівні знахідки й джерелознавчі відкриття роблять його доробок вартісним дотепер, а також суттєво впливають на сучасну концепцію історії української літератури. І саме такий стиль роботи привів М. Сиваченка до висновку про принципову важливість для літературознавства текстологічних студій.

Фактично вся наукова діяльність М. Сиваченка була спрямована на утвердження високого наукового статусу текстології як повноцінної,

фундаментальній галузі літературознавства. Водночас у його працях маємо зразки порівняльно-історичних досліджень, де видатні явища національного художнього слова розглянуті на широкому тлі світової культури. Особливо ефектно та ґрунтовно проведено такий аналіз у праці “Студії над гуморесками Степана Руданського”. Умів М. Сиваченко також плідно використовувати в літературознавчому аналізі досягнення історії, фольклористики, культурології, різних видів мистецтв, ба навіть психіатрії.

Однак розповідь про цю талановиту людину буде неправдивою, якщо ми оминемо мовчанкою складні й драматичні повороти його наукової долі. Очоливши після смерті М. Рильського ІМФЕ, М. Сиваченко розгорнув активну діяльність з організації досліджень у галузі мистецтвознавства, етнографії, фольклористики на нових засадах, передусім комплексності, об’єктивності й відповідності історичному розвитку української нації. Результатом такої роботи стали фундаментальна “Історія українського мистецтва” в 6 томах (1966 – 1968), розгортання широких етнографічних студій, які вилились у корпус української народної творчості у 27 томах, створення Етнографічного музею просто неба, концепція й наукові засади якого розроблялися під керівництвом М. Сиваченка. Навесні 1973 р. вченого, науковий доробок якого в галузі літературознавства, фольклористики й текстології вже тоді складав понад сотню праць, було звільнено з посади директора ІМФЕ імені М. Рильського. За офіційною версією, це було зумовлено ідеологічними недоглядами, потуранням виявам буржуазного націоналізму в науковій і видавничій діяльності цієї установи. Разом із директором з інституту було звільнено й цілу групу провідних наукових співробітників, творчі пошуки яких розгорталися в напрямку, підтримуваному М. Сиваченком. Покарання цим не обмежилось: після переведення науковця назад до Інституту літератури його виключили з усіх редколегій, не допустили до роботи над зібранням творів І. Франка у 50-ти томах, одним з ініціаторів якого він був, упродовж десяти років за ним не закріплювали жодного аспіранта. Такою була атмосфера 1970-х років. Тепер, аналізуючи ті події зі значної часової дистанції, доходимо висновку, що справжні причини розправи над ученим та його науковою школою лежали глибше. Ті підходи до осмислення літературних та фольклорних явищ і процесів, що їх він застосовував у своїх працях, були дуже далекі від панівної в радянських гуманітарних науках марксистсько-ленінської методології; вони вступали з нею у суперечність, підважували її основи. На цькування й дискримінацію М. Сиваченко відповів гідно: у ці найтяжчі для нього роки створював унікальну працю “Студії над гуморесками Степана Руданського”.

Його досягнення надали українській текстології ваги й авторитету; саме М. Сиваченко був науковим і духовним лідером відділу рукописних фондів і текстології, співробітники якого чимало почерпнули, спілкуючись з ученим, спостерігаючи зблизька його “творчу лабораторію”. З ініціативи та за науковою редакцією М. Сиваченка виходили колективні тематичні збірники “Питання текстології”, у яких оприлюднювалися найцікавіші сюжети текстологічних досліджень. Зазвичай вони народжувалися у процесі підготовки того чи того науково-критичного видання літературної спадщини, і їхні результати мають неминуще значення для едиційної практики.

Загально визнаними є величезні заслуги М. Сиваченка як одного з найдосвідченіших редакторів-упорядників збірок класичної спадщини, зокрема творів Марка Вовчка, Панаса Мирного, Павла Грабовського. Учений послідовно обстоював сформульовану ще академіком О. Білецьким засаду, за якою глибокі курси історії літератури чи дослідження про окремих письменників можуть бути створені тільки на базі повноцінних наукових видань текстів

літературної класики. Упорядники таких видань повинні дотримуватися принципу повноти репрезентації матеріалу, отже, на перший план виходять архівні студії, вивчення автографів і першодруків. Показовим у цьому плані був семитомник творів Панаса Мирного, виданий у 1968 – 1971 рр. за науковою концепцією М. Сиваченка й під його безпосереднім керівництвом. Видання стало справжнім проривом і відчутно вплинуло на едиційну практику наступних років. Найбільшим його достоїнством стала відсутність купюр, адже в усіх попередніх виданнях творів цього автора допускалися значні купюри, перекручення, а то й прямі фальсифікації авторського тексту; і все це робилося з метою зобразити письменника провісником соціалізму, борцем за нього. Крім того, це ще й найповніше з усіх видань творів Панаса Мирного, хоча й тут не обійшлося без утручання радянської цензури, яка вилучила, наприклад, повість “За водою”. Фактично багатолітня боротьба М. Сиваченка за відтворення правдивого образу Панаса Мирного велася у двох напрямках: перший – це його відомі праці історико-літературного й текстологічного плану, і другий – видання творів класика. У ході цієї роботи в Інституті літератури сформувалася текстологічна школа, яка визначила напрямок подальшого розвитку цієї науки.

Отже, науково-організаційна і власне наукова діяльність М. Є. Сиваченка відповідала найпекучішим потребам української гуманітаристики; учений передбачив і наблизив ті глибинні процеси національно-культурного відродження, які розгорнулися наприкінці 1980-х років.

Отримано 18 вересня 2018 р.

м. Київ

